

CONTINUÏTEIT IN DE EINDTERMEN
deelrapportage 4

OKTOBER 2019

Inhoudsopgave

1	Inleiding	2
2	De reikwijdte van de werkzaamheden van de accountant met betrekking tot continuïteit	2
2.1	Verordening op de beroepsprofielen en NV COS	2
2.2	Onderzoek naar het onderwerp continuïteit en de accountant	3
2.3	Beoordelen van continuïteit aan de hand van financiële indicatoren	4
2.4	Beoordelen van continuïteit aan de hand van niet-financiële factoren	5
2.5	Factoren van invloed op de inschattingen van de accountant	5
2.6	Actuele ontwikkelingen.....	6
3	Het onderwerp 'Continuïteit' in de eindtermen	7
4	Conclusie	9
	BIJLAGE 1 Predictive models en 'Financial distress factors'	10
	BIJLAGE 2 NV COS570 toelichting paragraaf 10	11
	BIJLAGE 3 Geraadpleegde literatuur	13

1 Inleiding

De Stuurgroep Publiek Belang stelde in 2018 dat de communicatie over toekomstbestendigheid van organisaties beter kan: "de wijze waarop organisaties hierover informeren en de wijze waarop accountants hierover rapporteren in hun controleverklaring wordt door veel gebruikers van jaarverslagen als onvoldoende ervaren."¹ De Commissie Toezicht Accountancysector (CTA) meldt in oktober 2019 in haar tussentijdse bevindingen dat de onderwerpen continuïteit en fraude een belangrijkere positie in de opleiding en permanente educatie moeten krijgen². In deze deelrapportage wordt gereflecteerd op het onderwerp continuïteit in relatie tot de eindtermen.

De doelstelling van deze deelrapportage is om globaal inzicht te geven in de actuele ontwikkelingen met betrekking tot 'accountant en continuïteit' en vervolgens te analyseren hoe CEA dit onderwerp heeft verwerkt in haar eindtermen.

De opzet van deze deelrapportage is als volgt:

- Analyse van de verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot continuïteit (paragraaf 2)
 - Verordening op de beroepsprofielen en HRA 2019.
 - Onderzoek naar het onderwerp 'continuïteit en de accountant'.
 - Actuele ontwikkelingen.
- Het onderwerp continuïteit in de eindtermen (paragraaf 3)
- Samenvatting (paragraaf 4)

2 De reikwijdte van de werkzaamheden van de accountant met betrekking tot continuïteit

2.1 Verordening op de beroepsprofielen en NV COS

In de verordening op de beroepsprofielen wordt niet specifiek ingegaan op het onderwerp continuïteit. De enige specifieke verwijzing naar het begrip continuïteit van de organisatie komt voor bij de omschrijving van de werkzaamheden van de accountants in business:

De basis voor de financiële functie is het voorzien van betrouwbare en relevante informatie aan en over de organisatie. De financieel professional zorgt ervoor dat de financieel-administratieve processen op orde zijn en dat er een goed werkend intern beheersingssysteem en risicomanagementsysteem is ingericht. **Het bewaken van de continuïteit en het beheersen van de organisatie is hier de belangrijkste doelstelling.** Werkzaamheden op gebied van beslissingsondersteuning door de financieel professional nemen toe. Het gaat hier om het faciliteren van inzicht en het geven van advies aan het management met als doel het nemen van de juiste beslissingen voor de organisatie. Dit vindt plaats op zowel strategisch als op tactisch niveau.

In deze deelrapportage wordt echter niet ingegaan op de accountant in business, maar op de reikwijdte van de werkzaamheden van de accountant met betrekking tot de continuïteit in het kader van assurance-opdrachten.

De omschrijving van de kerntaak van het accountantsberoep is in de toelichting van de verordening als volgt verwoord: "De kern van het accountantsberoep is het waarborgen van de kwaliteit van informatie over alle typen ondernemingen, organisaties en instellingen." Hiermee komt het onderwerp 'continuïteit van de organisatie' impliciet aan de orde: aangezien de jaarrekening opgesteld wordt op continuïteitsbasis, is het de verantwoordelijkheid van de accountant om te controleren of dit een terechte veronderstelling is.

¹ <https://www.nba.nl/nieuws-en-agenda/nieuwsarchief/2018/december/stuurgroep-publiek-belang-communicatie-over-toekomstbestendigheid-moet-beter/>

² Nr. 128 (blz. 32) van het rapport 'Voorlopige bevindingen van de Commissie Toekomst Accountancysector'.

Het management van de onderneming is verantwoordelijk voor het beoordelen van de continuïteit. Volgens de wet Titel 9 boek 2 BW is de onderneming verplicht om in het bestuursverslag de voornaamste risico's en onzekerheden te benoemen (art. 390.1) en mededelingen te doen over de verwachte gang van zaken (art. 390.2). NV COS 720 'De verantwoordelijkheid van de accountant met betrekking tot andere informatie' geeft richtlijnen voor de controle van de niet-financiële informatie in de jaarrekening. De doelstelling is gericht op het toetsen of de verstrekte niet-financiële informatie in het jaarverslag consistent is met de financiële overzichten.

De accountant is verantwoordelijk om de continuïteitsveronderstelling van het management van de onderneming te beoordelen. NV COS 570 'Continuïteit' gaat nader in op de werkzaamheden die de accountant moet verrichten om deze continuïteitsveronderstelling te toetsen. Hierin zijn ook de acties vastgelegd die genomen moeten worden bij het vaststellen van een onzekerheid van materieel belang en/of de bevinding dat het hanteren van de continuïteitsveronderstelling niet passend is.

Zowel in NV COS 200 (Algehele doelstellingen van de onafhankelijke accountant. Alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden) als in NV COS 570 wordt gewezen op de inherente beperkingen:

Zoals in Standaard 200 beschreven wordt, zijn de mogelijke effecten van inherente beperkingen op de mogelijkheid van de accountant om afwijkingen van materieel belang te detecteren echter groter voor toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden die ertoe kunnen leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven. De accountant kan dergelijke toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden niet voorspellen. Daarom kan het ontbreken van enige referentie aan een onzekerheid van materieel belang over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven in de controleverklaring niet worden beschouwd als een garantie voor de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven.

Het kan niet van de accountant verwacht worden om (volledig) inzicht te hebben in toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden die ertoe kunnen leiden dat de organisatie in continuïteitsproblemen komt. Mogelijk is hier overigens sprake van een verwachtingskloof bij de gebruikers van de jaarrekening.

Conclusie: een goedkeurende verklaring is geen garantie voor de continuïteit van de organisatie vanwege de inherente beperkingen waar de accountant mee geconfronteerd wordt. De accountant in business zit 'dichter bij het vuur' en zal toekomstige ontwikkelingen en het effect op de continuïteit eerder en beter kunnen onderkennen.

2.2 Onderzoek naar het onderwerp continuïteit en de accountant

De, in 2017 opgerichte, stuurgroep Publiek Belang heeft ook aandacht gegeven aan het onderwerp continuïteit. In dit kader heeft zij een white paper gepubliceerd: "Organisatie Continuïteit - relevanter, niet riskanter". Aanleiding voor dit rapport is de publieke discussie rondom dit onderwerp, waarbij vaak naar de accountant gekeken wordt als een organisatie failliet gaat, maar er in de recente jaarverslagen of controleverklaringen geen melding is gemaakt van mogelijke indicaties die zouden kunnen wijzen op een naderend faillissement.

De stuurgroep stelt dat de huidige regelgeving op diverse plekken onduidelijk is en stelt een wetswijziging voor met betrekking tot uitbreiding van artikel 2:391 lid 2 met een verplichte opname van een paragraaf 'toekomstbestendigheid' in het bestuursverslag. Hierin moeten de risico's, onzekerheden en veronderstellingen op de korte en langere

termijn opgenomen zijn. Voor de korte termijn toekomstbestendigheid (12 maanden na opstellen van het jaarverslag) moet dan een kwantitatieve onderbouwing aanwezig zijn. De stuurgroep verwijst in haar rapport naar NV COS 720 en 570 voor het controleren van het bestuursverslag.³

Met de in het rapport gedane suggesties wordt de informatieverschaffing door de organisaties wellicht groter maar blijven de in paragraaf 2.1 vastgestelde inherente beperkingen bestaan.

De stuurgroep geeft in haar rapport ook aan voorstander te zijn van het uitvoeren van nader onderzoek dat meer zicht geeft op het gebied van going concern. De Foundation for Auditing Research (FAR) is actief bezig met dit onderwerp. Dit bleek uit een FAR-presentatie op 4 juni 2019 van Anna Gold die met Marshall Geiger en Philip Wallage een uitgebreid literatuuronderzoek en follow-up focusgroep discussie uitgevoerd heeft met betrekking tot 'going concern uncertainty opinions' (GCO's). In deze deelrapportage wordt nader ingegaan op een aantal bevindingen die uit dit literatuuronderzoek naar voren kwamen met betrekking tot:

- Beoordelen van continuïteit aan de hand van financiële indicatoren.
- Beoordelen van continuïteit aan de hand van niet-financiële factoren.
- Factoren van invloed op inschattingen van de accountant.

2.3 Beoordelen van continuïteit aan de hand van financiële indicatoren

Er is veel onderzoek gedaan naar de zogenaamde Statistical Failure Prediction Models. Het Altman-Z model is een veel gebruikte methode als voorspeller van faillissementen. In dit model zijn een vijftal (verschillend gewogen) financiële accounting ratio's opgenomen. Voor een toelichting op het model wordt verwezen naar bijlage 1. Andere modellen verrijken de gebruikte accounting factoren met marktfactoren⁴. De accountant heeft echter een diepere kennis van de organisatie en kan een genuanceerder oordeel maken over het wel/niet moeten verstrekken van een GCO door andere factoren te betrekken bij de beoordeling, zoals (het voldoen aan) leningsconvenanten, het verloop van de operationele cash flow, tijdigheid van de oplevering van de jaarrekening en de betrouwbaarheid van de financiële forecasts (zie ook de toelichting in NVCOS 570 – opgenomen in bijlage 2 van deze deelrapportage).

Een aantal onderzoeken⁵ laat zien dat de statistische modellen een betere voorspeller van faillissement zijn dan de GCO. Dit zijn de zogenaamde type II fouten: een onderneming is failliet gegaan maar er is geen GCO afgegeven. Daarnaast worden in deze onderzoeken de zogenaamde Type I fouten onderkend: er is een GCO afgegeven, maar dit wordt niet gevolgd door faillissement van de onderneming. De vraag die hierbij overigens gesteld kan worden is in hoeverre een GCO noodzakelijkerwijze gevolgd moet worden door faillissement: wellicht wordt het faillissement juist voorkomen doordat de accountant in een vroegtijdig stadium op dit risico wijst. Desalniettemin is het wel een interessant gegeven dat onderzoek uitwijst dat accountants die een hogere type I fout hebben (dus er is een GCO afgegeven maar dit wordt niet gevolgd door een faillissement) niet een lagere type II fout hebben (dus er is sprake van faillissement, maar er is voorafgaand daaraan geen GCO afgegeven).

³ Waarom het rapport niet verwijst naar COS 3400 'onderzoek toekomstgerichte financiële informatie' blijkt uit de inleiding waarin de reactie op de opmerking naar aanleiding van de consultatie is opgenomen: "De gedachte van het implementeren van teksten in de verklaring conform standaard 3400: naar de mening van de Stuurgroep resulteert een dergelijke invulling in een lastige complexiteit in de verklaring en onduidelijkheden over de compartimentering van de diverse elementen in het bestuursverslag/ jaarrekening en de koppeling daarvan richting de verschillende onderdelen van de verklaring."

⁴ Foster en Zaruda 2013

⁵ Alareeni, B., and J. Branson, 2017; Gerakos, Hahn, Kovrijnykh and Zhou 2016

Het afgeven van meer GCO's betekent derhalve niet dat de auditkwaliteit hoger is, aldus de onderzoekers.

Uit de focusgroep discussie met accountants kwam naar voren dat in de praktijk behoefte bestaat aan nadere ondersteuning voor de beoordeling van de continuïteit van ondernemingen. Ook werd gemeld dat in de praktijk in een aantal gevallen actief gewerkt wordt aan het ontwikkelen van een eigen geavanceerd 'prediction model'. Met behulp van data-analysetechnieken kunnen deze modellen telkens geavanceerder worden. Op dit gebied wordt ook academisch onderzoek gedaan.⁶ Dit ontwikkelt zich verder in de richting van:

- Betrekken van kwalitatieve data bij de analyse.
- Betrekken van ketendata bij de analyse (bijvoorbeeld: ontwikkelingen van consumentengedrag en -kredietwaardigheid, leveranciersontwikkelingen).
- Verbetering van de modellen door middel van machine learning.

Het volgen van deze academische ontwikkelingen – zowel door de opleidingen als in de accountantspraktijk - kan zorgdragen voor een betere ondersteuning/kennis van de accountant bij het beoordelen van continuïteit van een onderneming. Hierbij moet overigens wel het niveau 'beginnend beroepsuitoefenaar' in het oog gehouden worden.

2.4 Beoordelen van continuïteit aan de hand van niet-financiële factoren

De strategie van de onderneming is ook belangrijk in het kader van de continuïteit van de onderneming. In de literatuurstudie wordt onderscheid gemaakt tussen 'prospectors' (innovatieve ondernemingen met een variërende productmix en snelle groei) en 'defenders' (met stabiele productmix en gestaag groeipatroon).

Onderzoek wijst uit dat prospectors vaker een GCO krijgen dan defenders. Maar ook blijkt het moeilijker om de continuïteit van prospectors te beoordelen, want de type II fout is bij prospectors ook hoger (dus faillissementen en geen GCO-verklaring) dan bij defenders.

IT-investeringen zijn onderdeel van de strategie van ondernemingen. Het blijkt dat IT-investeringen gezien worden als een risico door de accountant: ze zijn positief geassocieerd met het afgeven van GCO-verklaringen. Maar ook hier blijkt het wel/niet succesvol zijn van de IT-investeringen moeilijk in te schatten, want de type II fout bij verklaringen is hoger bij hogere IT-investeringen.

Met de toenemende informatietechnologie en disruptieve markt vormen wordt het dus moeilijker om de continuïteit van ondernemingen te beoordelen.

Andere niet-financiële factoren die invloed hebben op het afgeven van een GCO hebben betrekking op het management (bijvoorbeeld vertrek CFO, overconfidence, directiebeloning), het imago van de organisatie (controversionele activiteiten met betrekking tot klanten, werknemers, maatschappij) en de interne controle-omgeving (met name als er zich geen verbeteringen voordoen in geconstateerde internal control weaknesses).

2.5 Factoren van invloed op de inschattingen van de accountant

Er zijn drie financiële factoren die een grote impact hebben op het besluit tot afgeven van een GCO, namelijk negatieve cash flow, 'recurring losses' en negatief werkkapitaal⁷ (zie ook bijlage 1).

Bij het besluit tot het wel of niet afgeven van een CGO blijkt uit onderzoek echter dat er sprake is van 'judgment bias'. In plaats van het 'stapelen' van bevindingen hebben accountants de neiging om te 'middelen': significante going-concernsignalen worden 'gemiddeld' met andere (positieve) bevindingen.

Daarnaast blijkt uit diverse onderzoeken dat accountants overgaan tot het verstrekken van een GCO bij een geschatte kans op faillissement tussen de 40 en 60%.

⁶ Alareeni et al. 2017, Gepp et al. 2018

⁷ Desai, Kim, Srivastava, and Desai 2017

Eén van de artikelen uit het literatuuronderzoek heeft echter als conclusie dat de informatiewaarde van de accountantsverklaring voor de gebruikers van een jaarrekening aanzienlijk verbeterd zou worden als een grens van 8% gehanteerd wordt voor het afgeven van een GCO.⁸

Ook het auditreviewproces heeft invloed op de uitkomst: face-to-face review verhoogt de kwaliteit van de bevindingen ten opzichte van review per e-mail. Daarnaast blijkt dat de tendens bestaat bij medewerkers om de bevindingen zodanig te presenteren dat de conclusie overeenkomt met de (gepercipieerde) verwachte conclusie van hun manager met betrekking tot continuïteitsbeoordeling. Dit doet zich vooral voor als de manager een goede reputatie op het gebied van continuïteitsbeoordeling heeft.

Tenslotte blijkt dat ook de klantenportfolio van de accountant invloed kan hebben op de besluitvorming. Als de overige klanten minder risicovol zijn, is de accountant eerder geneigd om een CGO af te geven dan wanneer de accountant een portfolio heeft met meerdere risicovolle klanten.

Bij het uitvoeren en vastleggen van de werkzaamheden en bij het besluitvormingsproces is het dus van belang om zich bewust te zijn van deze tendensen.

Conclusie: er is veel academisch onderzoek op het gebied van 'predictive models'; dit zal door de huidige technologische ontwikkelingen nog verder doorontwikkelen. Aansluiting van wetenschap, opleiding en praktijk kan een genuanceerdere beoordeling van continuïteit bevorderen.

Niet-financiële factoren zijn ook belangrijk, waarbij blijkt dat de voorspelbaarheid van de uitkomst van innovatieve strategieën en IT gedreven vernieuwingen (nog) moeilijk is. Tenslotte is het belangrijk om accountants bewust te maken van hun valkuilen bij het uitvoeren van hun werk en het besluitvormingsproces.

2.6 Actuele ontwikkelingen

Er zijn een aantal ontwikkelingen die zich momenteel voordoen met mogelijk grote impact op het onderwerp continuïteit en accountant.

De digitalisering kan grote strategische consequenties hebben: het kan nieuwe verdienmodellen creëren en oude verdienmodellen volledig onderuit halen. Hetzelfde geldt voor de huidige trend van duurzaam ondernemen en de maatschappelijke normen en waarden met betrekking tot duurzaamheid. Dit soort ontwikkelingen kunnen disruptief werken met de nodige consequenties voor de continuïteit van de onderneming. De inherente beperkingen van de accountant waarnaar verwezen wordt in NV COS 200 en NV COS 570 lijken daarmee meer dan ooit van toepassing te zijn in de huidige dynamische maatschappij.

Aan de andere kant bieden de huidige ontwikkelingen juist ook nieuwe kansen voor de accountant. Door de digitalisering zal het steeds gemakkelijker worden om scenario's door te rekenen en toekomstige ontwikkelingen te simuleren. Organisaties zullen hier in toenemende mate gebruik van maken. Deze analyses kunnen voor de accountant een goede basis zijn voor de beoordeling van de continuïteit: het beoordelen van de door de organisatie opgestelde mogelijke toekomstscenario's en de daarmee samenhangende kansen en risico's.

Conclusie: het kunnen uitvoeren van data-analyses en conceptueel kunnen denken is een randvoorwaarde voor de accountant om binnen de huidige actuele ontwikkelingen de continuïteit van de organisatie te kunnen toetsen.

⁸ Ittonen, Tronnes, and Wong 2017

3 Het onderwerp 'Continuïteit' in de eindtermen

De eindtermen zijn 'principle-based' opgesteld en sluiten aan bij de Verordening op de beroepsprofielen. Er is derhalve niet een aparte eindterm benoemd met betrekking tot het onderwerp continuïteitsbeoordeling. Wel is ervoor gekozen om - gezien het belang van dit onderwerp - continuïteit specifiek te benoemen bij eindterm A&A 11.6 jaarrekeningcontrole:

A&A-11.6	voor een jaarrekeningcontrole , conform de van toepassing zijnde beroepsreglementering, de volgende specifieke activiteiten uit te voeren: <ul style="list-style-type: none">• evalueren van transacties met verbonden partijen;• evalueren van gebeurtenissen na de einddatum van de verslagperiode;• evalueren van de continuïteit van de entiteit;• optreden als groepsaccountant respectievelijk als accountant van een groepsonderdeel;• gebruikmaken van de werkzaamheden van interne auditors en deskundigen;• evalueren van het bestuursverslag;• evalueren in hoeverre de jaarrekening overeenkomstig de geldende verslaggevingsregels is opgemaakt en een getrouw beeld geeft.
----------	--

Andere eindtermen die aan de orde komen bij de continuïteitsbeoordeling zijn de eindtermen die betrekking hebben op het onderkennen van de verwachtingen/spanningsvelden van de belanghebbenden, de kritische houding bij het uitvoeren van de werkzaamheden en het verkrijgen van toereikende controle-informatie:

A&A-2	de verwachtingen van de opdrachtgever en gebruikers van de opdracht te onderkennen, de spanningsvelden tussen de verschillende belanghebbenden te identificeren, de belangen van de opdrachtgevers en het publiek af te wegen, hierop te reflecteren en bij de besluitvorming te betrekken.
A&A-6	om bij het uitvoeren van (beroeps)taken een kritische houding aan te nemen, die onder meer wordt gekenmerkt door een onderzoekende instelling, het alert zijn op omstandigheden die kunnen duiden op fouten of fraude en een kritische evaluatie van ten behoeve van de opdracht verkregen informatie.
A&A-11.4	op basis van de geïdentificeerde risico's voor een jaarrekeningcontrole de werkzaamheden te bepalen, vast te leggen in een controleprogramma en uit te voeren teneinde voldoende en toereikende controle-informatie te verkrijgen.

Verder komt continuïteit impliciet aan de orde bij het kernvak FA: "Het kernvakgebied Financial Accounting of Externe Verslaggeving houdt zich primair bezig met de verschaffing van financiële informatie aan stakeholders. Iedere beginnend beroepsbeoefenaar dient kennis en inzicht te hebben in de functies van externe verslaggeving in het maatschappelijk verkeer, de oordeelsvorming van stakeholders, het institutionele kader, de uitgangspunten die aan de jaarrekening ten grondslag liggen, de relevante waarde- begrippen en het jaarrekeningenbeleid en de jaarrekeninganalyse." Continuïteit van de organisatie is een belangrijk uitgangspunt voor de stakeholders.

Indirect spelen de eindtermen ICAIS uiteraard ook een rol: serieuze tekortkomingen in de interne controle kunnen leiden tot continuïteitsproblemen.

In het kader van het beoordelen van de continuïteit zal de accountant ook de toekomstscenario's en financiële effecten van de organisatie moeten kunnen beoordelen (zie ook paragraaf 2.3). Het vak Strategie, Leiderschap en Organisatie adresseert dit onderwerp: "De eindtermen voor het vakgebied Strategie, Leiderschap en Organisatie (SLO) zijn er met name op gericht de beginnend beroepsbeoefenaar in staat te stellen om situaties te onderkennen waarin strategie, leiderschap of de organisatie van een onderneming zodanige tekortkomingen bevat, dat het risico bestaat dat de ondernemingsdoelstellingen niet worden gerealiseerd."

Onderstaande eindtermen en niveaus hebben betrekking op het vak SLO:

Nr	Eindterm	Theorie-opleiding			Praktijk-opleiding		
		Common body of knowledge	Assurance	Accountancy/MKB	Common body of knowledge	Assurance	Accountancy/MKB
	De beginnend beroepsbeoefenaar is in staat om						
SLO-1a	op basis van relevante concepten, modellen en door de organisatie geformuleerde missie, visie en waarden de ondernemingsstrategie te becommentariëren respectievelijk te beoordelen op realiteitswaarde rekening houdend met zaken als marktomstandigheden, maatschappelijke verantwoordelijkheid, duurzaamheid, de potentie van de onderneming en de persoonlijkheidskenmerken van de bestuurder en hierover aan bestuur en toezichthoudend orgaan te rapporteren.	B		C			
SLO-1b	te beoordelen of het business model van de onderneming aansluit op de geformuleerde missie, visie, waarden en ondernemingsstrategie en over de bevindingen te rapporteren.						B
SLO-2	te beoordelen of een geformuleerde strategie strookt met het doel van de vennootschap , het vennootschappelijk belang en de financiële mogelijkheden en hierover aan bestuur en toezichthoudend orgaan te rapporteren.	B					
SLO-3	uit de strategie voortvloeiende onzekerheden en bedrijfsrisico's te identificeren, de gevolgen voor het behalen van de ondernemingsdoelstellingen te evalueren en hierover te rapporteren aan bestuur en toezichthoudend orgaan.	B	C				B
SLO-4	te onderkennen of het risico bestaat dat het bestuur zijn taken zodanig uitvoert dat het ondernemingsbelang niet wordt gediend en indien hier sprake van is hierover te rapporteren.	B					B
SLO-5	te onderkennen of het risico bestaat dat de persoonlijkheid van de bestuurder(s) en de stijl van leidinggeven en besluitvorming niet passen bij de aard, cultuur en fase van de onderneming, haar producten, markten e.d. en indien hier sprake van is hierover te rapporteren.	B					B
SLO-6	op hoofdlijnen te formuleren hoe prestaties gedurende de levensloop van de onderneming kunnen worden versterkt door innovatie en goed ondernemerschap .			A			
SLO-7	op basis van bedrijfswetenschappelijke theoretische inzichten een oordeel te vormen of het ontwerp en de uitvoering van de interne en externe organisatie van de onderneming effectief en efficiënt is en hierover aan bestuur en toezichthoudend orgaan te rapporteren.	B					B
SLO-8	te verwoorden op welke wijze organisaties in een veranderende omgeving hun doelen en resultaten kunnen bereiken, hoe veranderprocessen hieraan bijdragen, gebruik makend van bijvoorbeeld organisatiediagnose en sterke-zwakke analyse, rekening houdend met organisatiecultuur en (mogelijke) weerstand tegen verandering.			A			
SLO-9	te onderkennen, respectievelijk te beargumenteren of de condities (beleid, cultuur, instrumentarium e.d.) in de organisatie bijdragen aan de motivatie, ontwikkeling en binding van medewerkers .	A		B			
SLO-10	te onderkennen, respectievelijk te beargumenteren of het proces van toewijzing van middelen leidt tot het op efficiënte wijze realiseren van de langere termijn doelstelling van de onderneming.	A		B			
SLO-11	het governancesysteem van een onderneming te analyseren aan de hand van beleid, wet- en regelgeving en codes.	B					B

In de oriëntatie Assurance wordt nadrukkelijk ingegaan op het onderkennen van de bedrijfsrisico's, terwijl in de oriëntatie Accountancy-MKB meer aandacht wordt gevraagd voor het beoordelen van de realiteitswaarde van de strategie en het adviseren over strategieformulering. De eindtermen voor de oriëntatie Accountancy-MKB gaan nader in op ondernemerschapstheorieën en ondernemersvaardigheden, organisatieverandering en innovatie.

Tenslotte zijn in de eindtermen ook 'generieke eindtermen' geformuleerd waarin de analytische vaardigheden zijn opgenomen.

4 Conclusie

Het onderwerp continuïteit is voornamelijk impliciet verwerkt in de eindtermen (m.u.v. A&A 11-6). Aangezien de eindtermen principle-based opgesteld zijn is het de vraag of het toevoegen van een eindterm 'continuïteit' of het meer expliciteren van de eindtermen in relatie tot dit onderwerp recht doet aan het framework van de eindtermen.

De consequentie van deze principle-based opzet van de eindtermen betekent dat CEA niet kan 'afvinken' dat het onderwerp continuïteit is afgedekt in de opleiding. Dit zou ook geen waarde toevoegen want het onderwerp leent zich niet tot 'afvinken': het moet een kritische mindset zijn die de studenten bijgebracht wordt vanuit de diverse kernvakken. Het zou interessant zijn om te onderzoeken hoe opleidingen dit onderwerp verwerkt hebben in hun curriculum vanuit de verschillende kernvakken. Dit onderwerp leent zich daarom goed voor een themaonderzoek of thematisch aandachtspunt bij de tweejaarlijkse beleidsgesprekken.

In paragraaf 2 zijn actuele ontwikkelingen en uitkomsten van het onderzoek gesignaleerd die waardevol zijn om kennis van te nemen door de beginnend beroepsuitoefenaar. Daarbij kan met name gedacht worden aan het gebruik van predictive models - inclusief het kunnen doorgronden van de betekenis ervan - en de specifieke 'judgment biases' die zich voor kunnen doen bij het beoordelen van de continuïteit van de onderneming. De vraag is of en hoe opleidingen deze ontwikkelingen meenemen in hun curriculum. Om dit te benadrukken zou de redactieraad 'guidance' kunnen formuleren met betrekking tot dit onderwerp. Gezien het principle-based karakter van de eindtermen, ligt het ook hier niet voor de hand om de eindtermen hier zelf op te herzien.

Het belang van de strategie van de onderneming voor de continuïteitsbeoordeling is een ander aandachtspunt. Het is de vraag of de huidige vereisten voor wat betreft de conceptuele vaardigheden en de eindtermen SLO toereikend zijn in dit kader. Dit hangt er echter ook vanaf hoe de beroepsgroep zich positioneert met betrekking tot dit onderwerp: is het reëel om van de controlerend accountant te verwachten dat deze voldoende (business)kennis heeft om de continuïteit van een onderneming te doorgronden?

Tenslotte moet in het oog gehouden worden dat de eindtermen bedoeld zijn voor de opleiding voor 'beginnend beroepsuitoefenaar'. Begrip van te hanteren technieken, het holistisch en contextueel kunnen beoordelen en de ontwikkeling van een kritische mindset kunnen meegegeven worden als basis, maar de verdere vorming zal vooral door praktijkervaring en -begeleiding moeten plaatsvinden voor wat betreft dit complexe onderwerp.

BIJLAGE 1 Predictive models en 'Financial distress factors'

Altman Z-score

Op basis van een multivariabele formule kunnen ondernemingen worden ingedeeld naar risico van faillissement. De oorspronkelijke versie dateert uit 1968, en er is ook nog een latere versie uit 1993. De formules zijn als volgt⁹:

1) Z-Score (1968) = $1.2A + 1.4B + 3.3C + 0.6D + 1.0E$

Uitkomst

- < 1.81 – indicatie faillissement
- 1.81-2.67 – indicatie mogelijk risico op faillissement (grijs gebied)
- >2.67 - financieel gezond/stabiel

2) Z-Score (1993) = $6.56A + 3.56B + 6.72C + 1.05F$

- < 1.10 – indicatie faillissement
- 1.10-2.60 – indicatie mogelijk risico op faillissement (grijs gebied)
- >2.60 - financieel gezond/stabiel

De factoren zijn:

A = working capital / total assets

B = retained earnings / total assets

C = earnings before interest and tax / total assets

D = market value of equity / total liabilities

E = sales / total assets

F = book value of equity/book value of total liabilities

Financial distress factors

In de onderstaande tabel zijn de bevindingen opgenomen met betrekkingen tot bevindingen van een onderzoek naar de relatie tussen drie 'financial distress' factoren en de kans op een GCO:¹⁰

	<i>Factor</i>	<i>Likelihood of GCO</i>
1.	Recurring losses	71%
2.	Negative working capital	58%
3.	Negative cash flows	50%
4.	All three distress factors	78%

⁹ Bron: Alareeni, B., and J. Branson. 2017. Predicting Listed Companies' Failure in Jordan Using Altman Models: A Case Study, International Journal of Business and Management, volume 8. Doi 10.5539/ijbm.v8n1p113 deze hebben weer verwezen naar: Altman, E. (1968). Financial ratio, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. The Journal of Finance, 23(4), 589-609. & Altman, E. (1993). Corporate financial distress: A complete guide to predicting, avoiding and dealing with bankruptcy (2nd Ed.). New York: John Wiley & Sons

¹⁰ Desai, V., J. W. Kim, R. P. Srivastava, and R. V. Desai. 2017. A study of the relationship between a going concern opinion and its financial distress metrics. Journal of Emerging Technologies in Accounting 14 (2): 17-28.

BIJLAGE 2 NV COS570 toelichting paragraaf 10

Gebeurtenissen of omstandigheden die gerede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven

Hierna volgen voorbeelden van gebeurtenissen of omstandigheden die, afzonderlijk of collectief, gerede twijfel kunnen doen ontstaan over de mogelijkheid van de entiteit om haar continuïteit te handhaven. Deze opsomming is niet limitatief, noch impliceert het feit dat een of meer van deze gebeurtenissen of omstandigheden optreedt altijd dat er van een onzekerheid van materieel belang sprake is.

Financiële gebeurtenissen of omstandigheden

- stand van de netto passiva of vlottende passiva;
- leningen met een vaste looptijd die de vervaldatum naderen zonder een realistisch uitzicht op vernieuwing of aflossing; of het bovenmatig steunen op korte termijnleningen voor de financiering van langlopende activa;
- aanwijzingen voor het intrekken van financiële ondersteuning door crediteuren;
- negatieve operationele kasstromen in historische of toekomstgerichte financiële overzichten;
- ongunstige belangrijke financiële verhoudingscijfers;
- substantiële operationele verliezen of significante daling van de waarde van activa die gebruikt worden om kasstromen te genereren;
- achterstanden in of onderbreking van dividenduitkeringen;
- onmogelijkheid om crediteuren op de vervaldatum te betalen;
- onmogelijkheid om de voorwaarden van leningovereenkomsten na te leven;
- overschakeling van levering op krediet op levering onder rembours voor transacties met leveranciers;
- onmogelijkheid om financiering te verkrijgen voor ontwikkeling van essentiële nieuwe producten of voor andere essentiële investeringen.

Operationele gebeurtenissen of omstandigheden

- intenties van het management om de entiteit te liquideren of om activiteiten te beëindigen;
- het vertrek van kernpersonen in het management zonder dat in hun vervanging wordt voorzien;
- het verlies van een belangrijke markt, belangrijke klant(en), franchiseconcessie, licentie, of belangrijke leverancier(s);
- arbeidsconflicten;
- tekorten aan belangrijke voorraden;
- het opkomen van een zeer succesvolle concurrent.

Overige gebeurtenissen of omstandigheden

- het niet naleven van kapitaalvereisten of andere wettelijke vereisten zoals solvabiliteits- of liquiditeitsvereisten voor financiële instellingen;
- lopende wettelijke of gerechtelijke procedures tegen de entiteit die, als zij worden toegewezen, in claims kunnen resulteren waaraan de entiteit waarschijnlijk niet zal kunnen voldoen;
- veranderingen in wet- of regelgeving of overheidsbeleid die de entiteit naar verwachting nadelig zullen beïnvloeden;
- rampen waarvoor men niet of onvoldoende verzekerd is.

De significantie van dergelijke gebeurtenissen of omstandigheden kan vaak door andere factoren worden beperkt. Het effect van de onmogelijkheid van een entiteit om haar normale schulden af te lossen kan bijvoorbeeld worden geneutraliseerd door plannen van het management om op andere manieren adequate kasstromen in stand te houden, zoals het afstoten van activa, schuldheroschikking, dan wel door het verkrijgen van aanvullend

kapitaal. Op soortgelijke manier kan het verlies van een belangrijke leverancier worden beperkt door het aanboren van een andere geschikte toeleveringsbron.

BIJLAGE 3 Geraadpleegde literatuur

- [A Synthesis of Research on Auditor Reporting on Going-Concern Uncertainty: An Update and Extension](#), Geiger, M.A., Gold, A, Wallage Ph., Vrije Universiteit Amsterdam, juni 2019 (inclusief raadpleging artikelen uit deze literatuur review*)
- [Eindtermen Accountantsopleidingen 2016](#), Commissie Eindtermen Accountantsopleiding, maart 2019
- FAR Conference Presentation - Auditor Reporting for Going-Concern Uncertainty: Research Findings and Practitioner Perspectives, Marshall Geiger, Anna Gold and Philip Wallage, juni 2019 ([FAR Practitioner Note](#), August 2019)
- Handleiding Regelgeving Accountancy 2019, NBA, mei 2019
- Verordening op de Beroepsprofielen, NBA, juni 2015
- Voorlopige bevindingen van de Commissie Toekomst Accountancysector, commissie CTA, oktober 2019
- [White paper continuïteit](#), relevanter, niet riskanter, NBA, december 2018

*geraadpleegde artikelen uit literatuurreview:

Alareeni, B., and J. Branson. 2017. Predicting Listed Companies' Failure in Jordan Using Altman Models: A Case Study, *International Journal of Business and Management*, volume 8. Doi 10.5539/ijbm.v8n1p113

Desai, V., J. W. Kim, R. P. Srivastava, and R. V. Desai. 2017. A study of the relationship between a going concern opinion and its financial distress metrics. *Journal of Emerging Technologies in Accounting* 14 (2): 17-28.

Foster, B. P., and J. Zurada. 2013. Loan defaults and hazard models for bankruptcy prediction. *Managerial Auditing Journal* 28 (6): 516-41.

Gepp, A., M. K. Linnenluecke, T. J. O'Neill, and T. Smith. 2018. Big data techniques in auditing research and practice: Current trends and future opportunities. *Journal of Accounting Literature* 40: 102-15.

Gerakos, J., P. R. Hahn, A. Kovrijnykh, and F. Zhou. 2016. Prediction versus inducement and the informational efficiency of going concern opinions. Working paper, Dartmouth College.

Ittonen, K., P. C. Tronnes, and L. Wong. 2017. Substantial doubt and the entropy of auditors' going concern modifications. *Journal of Contemporary Accounting & Economics* 13: 134-47.